

Menselijke behoeften herdenken: de relationeel-emergente theorie van behoeftenvorming in beleefde universa

theoretisch paper

Paul Siperius (2026)

1. Abstract

De studie van menselijke behoeften wordt historisch gedomineerd door pogingen om universele categorieën en hiërarchische structuren te identificeren. Van Maslows behoeftehiërarchie tot Max-Neefs onderscheid tussen behoeften en satisfiers vertrekken de meeste benaderingen vanuit de aanname dat behoeften zelf stabiel, identificeerbaar en universeel zijn.

Dit artikel verwerpt die fundamentele aanname. Het betoogt dat wat als een “behoefte” verschijnt geen vooraf gegeven categorie is, maar een emergent fenomeen dat ontstaat binnen specifieke sociale, culturele en relationele contexten.

Om dit proces te conceptualiseren, introduceert het artikel het begrip *beleefde universa*: relationele configuraties van betekenis, praktijk en structuur waarbinnen ervaringen begrijpelijk worden en vormen van noodzakelijkheid tot stand komen. Binnen dergelijke universa worden behoeften niet enkel vervuld, maar gevormd.

Het artikel positioneert zich als een conceptueel-theoretische bijdrage en ontwikkelt een relationeel-emergente theorie van behoeftenvorming. Het integreert inzichten uit fenomenologie, sociaal constructivisme en kritische sociale theorie, en werkt drie analytische dimensies uit waarbinnen behoeften kunnen worden geanalyseerd. Daarnaast onderzoekt het de relationele dynamiek van vervulling en situeert het behoeftenvorming binnen structuren van macht en legitimiteit.

Door de focus te verschuiven van behoeften als universele categorieën naar de processen waarin zij ontstaan, biedt deze theorie een nieuw analytisch perspectief met implicaties voor sociale theorie, beleid en praktijk.

Trefwoorden: menselijke behoeften, emergentie, beleefde universa, relationele theorie, behoeftenvorming, sociale context

2. Inleiding

De vraag wat mensen nodig hebben om te leven en zich te ontwikkelen vormt een centraal probleem binnen de psychologie, sociale wetenschappen en politieke filosofie. Dominante benaderingen formuleren doorgaans een reeks fundamentele behoeften—zoals veiligheid, verbondenheid, erkenning en autonomie—die als universeel of quasi-universeel worden beschouwd.

Deze aanname verhuult echter een fundamenteel probleem. Wat als een behoefte verschijnt, is niet los te zien van de context waarin zij wordt ervaren, geïnterpreteerd en georganiseerd. Behoeften worden beleefd binnen sociale relaties, benoemd via culturele kaders en gestructureerd binnen institutionele contexten. Wat in de ene context als noodzakelijk wordt ervaren, kan in een andere context onbegrijpelijk of irrelevant zijn.

Hoewel fenomenologische en sociaal-constructivistische tradities hebben aangetoond dat betekenis relationeel tot stand komt (Husserl, 1913/1982; Berger & Luckmann, 1966; Geertz, 1973), blijven veel behoeftetheorieën impliciet uitgaan van stabiele categorieën. Zelfs wanneer variatie in vervulling wordt erkend, blijft de vraag naar het ontstaan van behoeften buiten beeld.

Dit artikel vertrekt vanuit deze lacune en stelt een andere vraag centraal: **hoe ontstaat datgene wat als behoefte verschijnt?** Deze vraag impliceert een breuk met dominante benaderingen die behoeften als vooraf gegeven beschouwen.

In antwoord daarop wordt een relationeel-emergente theorie van behoeftenvorming ontwikkeld. Binnen dit kader worden behoeften niet opgevat als vooraf gegeven categorieën, maar als fenomenen die ontstaan binnen specifieke relationele contexten. Deze contexten worden geconceptualiseerd als *beleefde universa*, die bepalen wat als noodzakelijk verschijnt, hoe dit wordt geïnterpreteerd en welke vormen van vervulling als mogelijk en legitiem worden beschouwd.

3. Literatuurreview en theoretische positionering

De studie van menselijke behoeften kent een lange traditie waarin pogingen worden gedaan om behoeften systematisch te ordenen. Het model van Maslow (1943, 1954) vormt een invloedrijk voorbeeld, waarin behoeften hiërarchisch worden gestructureerd van fysiologische voorwaarden tot zelfactualisatie. Ondanks zijn invloed is dit model empirisch betwist en beperkt in zijn aandacht voor sociale en culturele context.

Latere benaderingen introduceren meer flexibiliteit. De ERG-theorie van Alderfer (1969) reduceert behoeften tot drie categorieën, terwijl de Zelfdeterminatietheorie (Deci & Ryan, 2000) autonomie, competentie en verbondenheid centraal stelt. Hoewel deze theorieën verfijningen aanbrengen, blijven behoeften impliciet opgevat als identificeerbare en relatief stabiele entiteiten.

Een belangrijke verschuiving vindt plaats bij Max-Neef (1991), die het onderscheid introduceert tussen behoeften en satisfiers. Hierdoor wordt zichtbaar dat dezelfde behoeften op verschillende manieren kunnen worden vervuld. Toch blijft de aanname bestaan dat behoeften zelf universeel zijn, wat de verklaringskracht van deze benadering begrenst.

Ook de capability approach (Sen, 1999; Nussbaum, 2011) verlegt de focus naar reële mogelijkheden en sociale structuren, maar behoudt een normatieve universaliteit in wat als een waardig leven geldt.

Fenomenologische en constructivistische tradities bieden een alternatieve invalshoek door te benadrukken dat betekenis ontstaat binnen ervaring en sociale interactie (Husserl, 1913/1982; Merleau-Ponty, 1945/2012; Berger & Luckmann, 1966). Deze perspectieven problematiseren het idee van vaste categorieën, maar zijn slechts beperkt toegepast op behoeftetheorie.

De hier ontwikkelde relationeel-emergente theorie bouwt voort op deze tradities en radicaliseert hun implicaties door te stellen dat **behoeften zelf niet vooraf bestaan, maar gevormd worden binnen relationele contexten.**

4. Grenzen van het behoeften-satisfiers onderscheid

Het onderscheid tussen behoeften en vervullingsvormen maakt het mogelijk om sociale praktijken kritisch te analyseren. Het toont dat praktijken synergetisch, beperkend of destructief kunnen zijn afhankelijk van hun effecten op verschillende aspecten van menselijk bestaan.

Deze benadering blijft echter beperkt zolang wordt aangenomen dat behoeften zelf stabiel zijn. In concrete contexten blijkt dat de betekenis van behoeften varieert. Wat als veiligheid wordt ervaren, kan verwijzen naar controle en voorspelbaarheid, maar ook naar vertrouwen en relationele nabijheid.

Deze verschillen wijzen niet enkel op variatie in vervulling, maar op variatie in de definitie van de behoefte zelf. Dit maakt duidelijk dat het satisfier-denken de vorm van vervulling verklaart, maar niet het ontstaan van behoeften.

5. Beleefde universa en behoeftenvorming

Een *beleefd universum* wordt gedefinieerd als een relationeel betekenis kader waarin ervaringen interpreteerbaar worden en waarin bepaalt wordt wat als noodzakelijk verschijnt.

Beleefde universa functioneren als:

- ervaringshorizonten,
- sociale organisatievormen,
- normatieve referentiekaders.

Binnen deze universa worden behoeften niet enkel vervuld, maar gevormd. Ze bepalen:

- welke ervaringen als behoefte worden herkend,
- hoe deze worden geïnterpreteerd,
- welke vervullingsvormen als mogelijk en legitiem worden beschouwd.

Beleefde universa zijn meervoudig, dynamisch en machtsgeladen. Sommige universa domineren en bepalen wat als legitiem geldt, terwijl andere gemarginaliseerd blijven.

Hieruit volgt dat behoeften niet enkel individuele of biologische fenomenen zijn, maar relationeel en politiek tot stand komen.

6. Methodologie

Dit artikel is een conceptueel-theoretische bijdrage gericht op theorievorming. Het doel is niet empirische toetsing, maar het ontwikkelen van een analytisch kader dat bestaande benaderingen herinterpreteert.

De methode combineert:

- kritische literatuuranalyse,
- conceptuele synthese,
- reflexieve betrokkenheid bij sociale praktijk.

Deze benadering vertrekt vanuit het inzicht dat kennisvorming altijd plaatsvindt binnen interpretatieve kaders. Het doel is geen universele wetmatigheden te formuleren, maar een analytische lens te ontwikkelen die contextafhankelijke fenomenen zichtbaar maakt. Deze benadering sluit aan bij theorie-ontwikkellende tradities binnen de sociale wetenschappen waarin conceptualisering centraal staat.

7. Drie analytische dimensies van behoeften

Binnen deze theorie worden behoeften geanalyseerd via drie onderling verbonden dimensies, die niet moeten worden begrepen als universele categorieën maar als analytische perspectieven.

- **Biologische dimensie:** lichamelijke integriteit en voortbestaan
- **Functionele dimensie:** handelen, relaties en participatie
- **Normatieve dimensie:** betekenis, waarde en zingeving

Deze dimensies zijn wederzijds afhankelijk en functioneren niet hiërarchisch.

8. Dynamiek van vervulling

Vervulling is inherent relationeel en multidimensionaal. Praktijken hebben effecten over meerdere dimensies tegelijk en kunnen elkaar versterken of ondermijnen.

Synergetische vervulling verwijst naar situaties waarin meerdere dimensies tegelijk worden ondersteund. Negatieve synergieën tonen dat vervulling ook gepaard kan gaan met verlies.

Deze dynamiek is afhankelijk van het beleefde universum waarin ze plaatsvindt.

9. Toepassingen

Toepassing van dit kader op domeinen zoals armoede, zorg en onderwijs maakt zichtbaar dat behoeften altijd contextueel en relationeel zijn.

In armoede worden behoeften vaak gereduceerd tot materiële tekorten, terwijl relationele en normatieve dimensies onderbelicht blijven. In zorgpraktijken kunnen gestandaardiseerde benaderingen botsen met de beleefde realiteit van afhankelijkheid en waardigheid. In onderwijs kan wat als tekort wordt benoemd voortkomen uit een mismatch tussen institutionele verwachtingen en beleefde contexten.

Deze voorbeelden tonen dat interventies die vertrekken van vaste behoeftecategorieën tekortschieten wanneer zij geen rekening houden met hoe behoeften gevormd worden.

10. Discussie

De relationeel-emergente theorie van behoeftenvorming ondergraaft een fundamentele aanname: dat behoeften universeel en vooraf gegeven zijn.

Door de focus te verschuiven naar de processen waarin behoeften ontstaan, wordt het mogelijk om pluraliteit te analyseren zonder te vervallen in relativisme. Patronen blijven herkenbaar, maar zijn steeds contextueel ingebed.

Tegelijk stelt deze benadering grenzen aan standaardisering en meetbaarheid. Dit vormt geen tekortkoming, maar weerspiegelt de complexiteit van het fenomeen.

De theorie sluit aan bij kritische en sociaal-anarchistische tradities waarin aandacht bestaat voor macht, relationaliteit en zelforganisatie.

11. Conclusie

Dit artikel heeft betoogd dat menselijke behoeften niet adequaat kunnen worden begrepen als vooraf gegeven, universele categorieën. In plaats daarvan worden behoeften zichtbaar als emergente fenomenen die ontstaan binnen beleefde universa. Deze verschuiving maakt het mogelijk om behoeften te analyseren als relationele en contextuele processen waarin betekenis, macht en sociale organisatie samenkomen.

De centrale bijdrage van deze theorie ligt in het herformuleren van de vraag: niet wat mensen nodig hebben, maar hoe datgene wat als behoefte verschijnt tot stand komt.